

Oponentský posudok na habilitačnú prácu

Erik HRNČIARIK: Rímske a germánske výrobky z kostí, parohoviny a slonoviny z auxiliárneho kastela v Iži v kontexte severopanónskej hraničnej zóny. Trnavská univerzita v Trnave, Archeologický ústav SAV Nitra. Trnava 2015, 126 s., 22 tab. ISBN 978-80-8082-935-3.

Autor: Dr.phil. Erik Hrnčiarik

Oponent: doc. PhDr. Vladimír Varsík, CSc.

Prejavom plodnej spolupráce medzi Archeologickým ústavom SAV v Nitre a Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave je skutočnosť, že nálezový materiál dlhoročných archeologických výskumov rímskeho kastela v Iži sa stal predmetom už tretej záverečnej práce na Katedre klasickej archeológie. Po dvoch dizertáciách o sklenených artefaktoch (K. Kučeráková) a glazovanej keramike (K. Švaňa) je to habilitačná práca Erika Hrnčiarika o výrobkoch z kostí, parohoviny a slonoviny. Autor predložil monografiu, ktorá bola najskôr zamýšľaná ako internetová publikácia, pre potreby habilitačného konania nechal niekoľko exemplárov vytlačiť. E. Hrnčiarik v habilitačnej práci formou katalógu zverejňuje a typologicky triedi výrobky z kostí a parohu z Iže. Na základe rozsiahlej literatúry potom hodnotí jednotlivé funkčné skupiny artefaktov a pokiaľ mu to materiál a jeho nálezové súvislosti umožňujú, snaží sa sformulovať svoju predstavu o niektorých aspektoch života rímskej vojenskej posádky v Iži.

V úvodných kapitolách E. Hrnčiarik načrtáva stavebno-historický vývoj kastela v Iži a stručne charakterizuje technológie opracovania kostí, parohoviny a slonoviny v rímskom a okrajovo aj germánskom svete doby rímskej. V tejto pasáži upúta najmä jeho polemika so zoológom Mariánom Fabišom, ktorý uskutočnil osteologickú analýzu výrobkov z Iže. Z nej totiž vyplýva nezvyklo vysoké zastúpenie parohu a najmä vzácnej slonoviny ako suroviny pre rôzne výrobky z pohraničného tábora v Iži. Ako čitateľ a oponent som naklonený viac dôverovať triezvejšiemu pohľadu na podiel slonoviny E. Hrnčiarika. Ten argumentuje surovinovým zložením z iných lokalít v rímskych provinciách. Chybou však je, že neuvádza zdroj, skadiaľ čerpal výsledky analýz M. Fabiša. Domnievam sa, že bodku za touto polemikou nebude môcť dať archeológ ale prírodovedec.

Ťažisko práce predstavuje kapitola IV, v ktorej autor hodnotí jednotlivé skupiny kostených a parohových artefaktov z tábora v Iži. V kategórii šperkov sú najpočetnejšie zastúpené kostené dekoratívne ihlice, ktoré sa v rímskom prostredí používali predovšetkým na úpravu a fixáciu ženského účesu alebo na zopnutie odevu. Keďže v kasárňach musíme počítať s prítomnosťou mužov-vojakov, Hrnčiarik sa prikláňa hlavne k druhej menovanej funkcii (str. 37). Prekvapujúce je ale predsa len veľmi výrazné zastúpenie ihlíc v táboch, kde z celkového množstva 254 artefaktov z kostí, parohu a slonoviny vyše tretiny (105 kusov) pripadá práve na ihlice. Ostatné druhy šperku sú zastúpené len ojedinele po jednom exemplári – korálik, náramok a privesok-amulet v podobe prevrätaného medvedieho zuba.

Ďalšou kategóriou nálezov, ktorá v kasárenskom prostredí neprekvapuje, sú kostené a parohové súčasti výstroja a výzbroje rímskeho vojaka. Okrem súčastí pošiev mečov to boli najmä kostené obloženia kompozitných lukov (spolu 26 ks.). Ich početný výskyt v nálezových

súvislostiach drevozemného tábora z obdobia markomanských vojen viedol autorov výskumu (K. Kuzmová a J. Rajtár) už dávnejšie k predpokladu o prítomnosti jazdeckých lukostrelcov ako najstaršej posádky v Iži. E. Hrnčiarik sa k tejto myšlienke pripája pri záverečnom hodnotení na strane 85.

Do ďalšej kategórie nálezov – predmety súvisiace so spracovaním textilu – zaradil E. Hrnčiarik dva tkacie člnky a viacero šidiel a ihliel, ktoré slúžili nielen na zošívanie a úpravu textílií a koží, ale napríklad aj na tkanie rybárskych sietí. Početné nástroje na šitie opäť evokujú prítomnosť žien v areáli tábora, hoci nemožno spolu s E. Hrnčiarikom vylúčiť, že jednoduché úpravy odevu si vykonávali vojaci svojpomocne.

Početnejšie je zastúpená ešte kategória kostených a parohových rukovätí nožov. Do nej E. Hrnčiarik zaradil aj najprominentnejší kostený artefakt z Iže – majstrovsky stvárnenú figúrku antického komického herca. V literatúre sa tradične pokladá za ozdobné ukončenie ihlice zo slonoviny. Podľa E. Hrnčiarika išlo o kostenú rukoväť luxusného nožika, určeného na jemné zaobchádzanie pri stolovaní.

Ostatné kategórie nálezov sú už zastúpené len ojedinelými predmetmi. Patria k nim kostené obloženia nábytku, písárske potreby – najmä kostené stily, ale aj jednoduché píšťalky, či hracie žetóny a kocka zo stolových hier. Všetky tieto nálezy, hoci nepočetné, aspoň čiastočne ilustrujú každodenný život vojaka v iziianskom tábore.

Po smrti cisára Valentiniana v roku 375 a porážke rímskeho vojska pri Hadrianopoli v roku 378 opustila vojenská posádka tábor v Iži. Následne sa do opustených budov nastáhovalo barbarské obyvateľstvo z okolia. S touto „porímskou“, resp. germánsko-nomádskou fázou osídlenia súvisia posledné dve kategórie nálezov – kostené korčule a parohové hrebene. Pozoruhodný je početný výskyt hrebeňov z Iže. Počtom 28 exemplárov Iža vysoko prevyšuje výskyt hrebeňov na ktoromkoľvek inom barbarskom germánskom sídlisku na Slovensku. Táto skutočnosť by si možno žiadala istý komentár.

V dvoch záverečných kapitolách autor zhrňuje poznatky k nálezovému kontextu a chronologickému zaradeniu nálezov. Pôvod väčšiny kostených a parohových výrobkov hľadá v dielňach neďalekého Brigetia, Polotovary a nedokončené výrobky podľa neho dokladajú aj miestnu produkciu.

Na viacerých miestach práce (napr. v závere na str. 83) E. Hrnčiarik poukazuje na predmety, ktoré indikujú prítomnosť žien vo vojenskom tábore. V Iži sú to najmä kostené ihlice a nástroje na spracovanie textilu. Autor tento fenomén vysvetľuje tak, že ženy mohli pre vojsko poskytovať rôzne služby, napr. pri opravách odevu alebo príprave pokrmov (str. 83). Keďže cisár Septimius Severus začiatkom 3. storočia povolil rímskym vojakom ženiť sa už počas ich 25-ročnej služby, objavujú sa ojedinelé doklady prítomnosti žien aj v iných táboroch v pohraničných rímskych provinciách. Pre vysoký počet 105 kostených ihlic z Iže však treba hľadať aj iné alternatívne vysvetlenia. Najmä ak k nim prirátame vyše sto zlomkov sklenených neskoroantických náramkov, ktoré publikoval J. Rajtár na inom mieste (Rajtár 2002). Tieto tiež predstavujú ženský šperk. J. Rajtár predpokladá, že v závere existencie kastela v Iži bola do vojenských služieb zapojená aj skupina vojakov – foederátov – barbarského pôvodu. Títo si so sebou mohli priviesť aj manželky a potomstvo. Regulárna armáda navyše v pokročilom 4. storočí nevládala brániť celú plochu rímskych kastelov a obvykle sa stiahla len do jedného jeho nárožia. Zvyšné vyprázdnené budovy boli poskytnuté civilnému obyvateľstvu z okolia, ktoré za múrmi táborov nachádzalo útočisko. Podobný vývoj možno sledovať v menších kasteloch ale aj vo veľkých táboroch légii ako Vindobona alebo Carnuntum, ktoré sa v neskorej antike transformovali z kasární na akési opevnené mestá. Prítomnosť predmetov ženského charakteru v takomto prostredí už až natoľko neprekvapuje.

V práci sa vyskytlo niekoľko menších formálnych nedostatkov. Obrázková príloha v grafickej podobe je na vysokej úrovni. Niektoré fotografie sú dostačujúce pre internetovú verziu publikácie, v tlačenej podobe by miestami prospelo softvérové doladenie. Vďaka jednotnému a priebežnému číslovaní artefaktov 1-254 sú text, katalóg aj grafická príloha pevne prepojené a v práci sa veľmi dobre orientuje.

Habilitačná práca E. Hrnčiarika predstavuje akési vyvrcholenie autorovho záujmu o kostené a parohové artefakty doby rímskej. Predchádzalo jej niekoľko menších štúdií ale najmä katalóg a vyhodnotenie rímskych kostených predmetov zo zbierky múzea v Komárne (Hrnčiarik 2012), ktorých pôvod možno hľadať predovšetkým v Brigetiu a v jeho opevnenom predmostí v Iži. Brigetio s Ižou sa tak z pohľadu kostenej industrie zaraďujú medzi najlepšie poznané lokality v rímskej Panónii. O prínose predloženej habilitácie preto nemožno pochybovať. Odporúčam ju predložiť k ďalšiemu konaniu, verím v jej úspešné obhájenie a navrhujem udeliť E. Hrnčiarikovi vedecko-pedagogický titul docent.

V Trnave 10. 3. 2016

Doc. PhDr. Vladimír Varsík, CSc.